

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

Az II. osztály negyedik ülése.

1875. ápril 5-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

100. (14) *Fraknói Vilmos* az 1873-dik évi nagygyűlésen megválasztott rendes tag felolvassa ily czimű székfoglaló értekezését: »II. Lajos és Mária«. Kivonata következő :

Értekező előrebocsátja, hogy háláját azon kitüntetésért, melyben az Akadémia, rendes tagjai sorába választva, két év előtt részesítette, által kívánta bebizonyítani, hogy székének elfoglalása alkalmából hazánk egy nevezetes időszakának, a mohácsi vést közvetlenül megelőző évtizednek történetét igyekezett felderíteni; e czélból széles kiterjedésű levéltári kutatásokat tett a hazában és külföldön; első sorban a diplomatiái jelentések meglepően dus forrásaiból meritve, melyek Velenczétől Rómáig és Béctől Moszkváig az állami levéltárakban fakadnak.

A nagy munkából ez alkalommal azon részleteket adja elő, melyek a király és királyné személyét ismertetik meg velünk.

Magyarország régibb királyai közül csak kevesen részesültek azon szerencsében, hogy koronájukat fiaikra hagyhassák.

És az Árpádok kihaltától a mohácsi vészig 200 év alatt, csak két izben váltotta fel a trónon fiu az atyját : I. Lajos és II. Lajos. De a két Lajos születését nem egyforma érzelmekkel fogadta a nemzet. Mig az elsőben a virágzás és hatalom állandósulásának zálogát szemlélte : a másodikban bölcsőjétől kezdve ellenséget látott egy hatalmas párt, mely nemzeti királytól várta az ország letűnt nagyságának visszaállítását.

II. Lajos 1506. július 1-én, mint koraszülött, és születésével anyjának halálát okozva, jött világra. A gyenge testalkatu csecsemő folytonosan betegeskedett. Másfél éves korában az orvosok lemondottak a reményről, őt életben tarthatni. De Lajos már néhány hónappal utóbb felgyógyult, ünnepélyesen megkoronáztatott, — ezóta szokatlanul gyorsan és kedvezően fejlődve és erősödve. Alig volt két éves, midőn lovak és fegyverek valának gyermekjátékainak legkedveltebb tárgyai.

Első nevelője és udvarmestere gersei *Pethő János*, első tanítója az olasz *Balbi Jeromos* vala. Az utóbbi avatta be őt az ismeretek elemeibe. Azonban vezetése alatt a királyi gyermek nem nagy előmenetelt tett. Tíz éves korában ő maga panaszkodik, hogy kiképzetése el van hanyagolva és belátta, hogy mulasztásait kettőzött szorgalommal kell pótolnia.

És pótolnia kellett akkor, midőn idő előtt az uralkodás sulyos terhei nehezdedtek gyenge vállaira.

II. Ulászló 1516. márczius 12-én halt meg. Fia gyámjaivá a császárt és a lengyel királyt rendelte. Azonban az országgyűlés nem hagyta helyben ezen rendelkezést, és kormánytanácsot állított fel, melyre az ország kormányzását bízta, a nélkül, hogy a felségi jogokat is ráruházta volna.

Lajos kiskorúsága alatt is valóságos uralkodó volt, és végezte mindazon teendőket, melyeket állásának természeté magával hozott. Nemcsak az oklevelek és rendeletek az ő nevében adattak ki, hanem a kormánytanács és a királyi törvényszék üléseiben is elnökölt. Ő nyitotta meg az országgyűléseket, ő erősítette meg végzéseiket. Levelezett a külhatalmakkal, fogadta követeiket, meghallgatta előterjesztéseiket, melyekre gyakran személyesen, nem egyszer rögtönözve válaszolt, és pedig a követek tanúsága szerint elég ügyesen és szabatosan.

Bár azon törvények, melyek a nemesi közfelkelés kihirdetését a király személyes táborba szállásától tették függővé, nem vonatkozhattak oly esetekre, midőn a király kiskoru, — Lajos 1521-ben köteletségének ismerte a török ellen táborba szállani.

E szerint, bár a XVI. századbéli magyar államférfiaknak sejtelműk sem volt az újabbkori államtudomány amaz elméleteiről, melyek az uralkodás és kormányzás között szoros határokat vonnak, ezeket Lajos kiskorúsága alatt tényleg keresztülvive látjuk.

Lajos, midőn a trónra lépett, csak tíz éves vala ugyan, de mind testi, mind szellemi tekintetben megelőzte a fejlődés rendes menetét. Korát meghaladó magas és erőteljes testalkattal bírt. Termete karcsu volt. Szép és szabályos arcvonásain, melyeket anyjától örökölt, a jószi-vőség kifejezés honolt. A későbbi években sokat vesztett ugyan a kellemből, mert orra vastaggá, ajkai duzzadtakká, és vonásai erősekké fejlődtek; de a sugártermetű, széles vállu és izmos ifju férfias, tekintélyes alakká lett.

Nem közönséges tehetségeknek adta jeleit. Els magas hivatásának tudata által vezetettve nagy szorgalommal szentelte magát tanulmányainak. Ezeknek vezetését, kevéssel atyja halála után, a meggyesi *Piso Jakab* jogtudós vette át, ki nagy mértékben megnyerte fejedelmi növendékének rokonszenvét és felébresztette benne a tudományok iránti szeretetet. A király rövid idő alatt nagy előmenetelt tett. Hat nyelven beszélt: latinul, magyarul, németül, csehül, lengyelül, francziául, sőt olaszul is értett. E mellett folyékony előadást és tiszta irályt sajátított el.

Nem csekélyebb eredményt mutatott fel a lovagi és katonai ismeretekben és gyakorlatokban, melyekre unokabátyja Brandenburgi György örgróf személyesen oktatta. Ijjal és puskával a legszivesebben mulatta ma-

gát. Már 13 éves korában résztvett nyilvános fegyverjátékokban, és testi ereje, ügyessége és bátorsága által annyira kitűnt, hogy nemcsak a néző tömeg tapsai jutalmazták, hanem a szakértők is elismerték hogy egy tökéletes lovagnak minden tulajdonságait bírja.

De nemcsak harczias szórakozások iránt volt fogékony. Gyönyörködött a zenében, maga is játszott egy hangszeren és domborművek készítésével is foglalkozott.

Derült kedélyű, nyájas és jólelkű volt. Egy velencei követ anygali jóságu gyermeknek, egy másik kimondhatatlanul kegyesnek mondja.

E szerint birt minden kelléssel, hogy jeles és szeretett uralkodóvá váljék. És valóban a hazában ép úgy mint a külföldön nagy reményeket kapcsoltak hozzá.

Ezek bizonyára valósultak volna is, ha gyermekkorában nevelését lelkiismeretes és komoly férfiak vezetik. Ezen feladatot atyjának végintézkedése Brandenburgi Györgyre, Bakács Tamásra és Bornemissza Jánosra bizta. *Bakács* előhaladott kora és gyakori betegeskedése miatt nem volt alkalmas egy élénk gyermek vezetésére. Nem is érzett ezen hivatásra hajlamot, a mint hogy a tért egészen két társának engedte át, a kik állandóan a király személye körül tartózkodtak, és közvetlen felügyeletet gyakoroltak rá.

Azonban *Bornemissza János*, bár önzetlen ragaszkodása és feláldozó hűsége által a gyermek tiszteletét és bizalmát teljesen kivívta, mint komoly és rideg, a kiméletlenségig őszinte és a fősvénységig takarékos férfit, rokonszenvet nem ébreszthetett növendékében.

Míg ez politikai ügyekben leginkább rá hallgatott — magán-életében és így jellemének kifejlődésében kiválóan fogékony vala azon hatás iránt, melyet György örgróf gyakorolt rá, ki az országban egyetlen rokona volt, és könnyelműsége, gyönyörvadászó és tékozló hajlamai által kiválóan alkalmas arra, hogy az ifju lelke felett döntő hatalmat ragadjon magához.

György örgróf, bizonyára minden roszakaratu célzat nélkül, egészen a maga mintájára idomitotta a gyermek-királyt. És azon arányban a mint befolyása növekedett és Bornemissza háttérbe szorítottatott — azon mértékben kezdett Lajos jólelkű gyermekből könnyelmű ifjувá fejlődni.

Csakhamar egyedül lovagi játékok és vadászatok, lakomák és tánczvigalmak birták lebilincselni és foglalták el egész lelkét. Ő, a ki előbb naponkint rendesen végezte imáit és áhitattal hallgatott szent misét, nem csekély botránkozást idézett elő az által, hogy ájtatossági gyakorlatait elhanyagolta és ünnepnapokon is részt vett vadászatokban.

Ezek kedvéért még könnyebben hanyagolta el a legfontosabb politikai ügyeket. Vadászebei kiváló kedvezésekben részesültek; szüntelenül körülette voltak, és az udvari illemszabályok gunyjára, elfogadó teremeiben tanyáztak, asztalánál étkeztek.

Még inkább megbecsületlenítették a királyi asztalt azon léha ifjak, kiket György örgróf Lajos társainá jelölt ki és a kik nem egyszer illetlen kicsapongásoknak, melyekben Lajos is részt vett, színhelyévé tették az

udvart; néha például a királyi palota nagy fürdőmedenczéjében hordatták fel maguknak az ételeket, és fürödve lakmároztak.

Ily életmód és ily társaság elidegenítette a királyt a komoly ügyekkel való foglalkozástól. Az ország dolgaival semmit sem gondolt; tárgyalásuktól, a mennyire lehetett, távol tartotta magát, és midőn mégis a kormánytanács ülésében elnökölni kellett, szótalanul ült és többnyire érzéketlen tanuja volt a vitatkozásoknak.

A gondok és nehézségek, a bajok és veszélyek alig egy pillanatilag foglalkoztatták és nyomtalanul vonultak el felette.

A könnyelműséggel, mely ekkép Lajosnak főhibája volt, rendszert a gyengeség és tékozlás karöltve szokott járni. Lajos is oly gyenge volt, hogy nem birta bárkinek megtagadni kívánatát és kérelmét. Udvarnokai mindenre rá tudták venni. Ezek gyakran visszaéltek jóságával.

Mindenét szétosztotta azok között, kik környezetében voltak. És ha nem is valószínű az, mit egy későbbi cseh történetíró elbeszél, hogy egy betanított sólyomért az egri várnagynak 40,000 aranyra menő adósságát elengedte, — ha ezen elbeszélés a külső és belső valószínűség kellékeit nélkülözi is; kétségtelen, hogy a királyi kincstár zavarteljes állapotának ő maga volt egyik főoka.

Mindazok, kik a király gyengeségét és könnyelmű életmódját látva, aggodalommal néztek a jövő elé, azon gondolatban kerestek megnyugtatót, hogy talán házassága forduló pontot fog képezni életében.

Azon családi szövetség értelmében, melyet II. Ulászló Miksa császárral 1515-ben kötött, ez utóbbinak unokája, *Mária* főhercegnő, Lajosnak jegyese vala. Ezt 1521. tavaszán fényes magyar követség hozta Insbruckból Magyarországra. Deczember 10-én Székesfehérvárrt Erdődy Simon zágrábi püspök fejére tette a szent koronát. A következő év január 15-én részesült frigyük az egyház áldásában. De csak közel két évvel utóbb (1523. nov. 15-én) consummáltatott a házasság.

Az ifju fejedelmi hölgy, ki ekkép Magyarország királynéjává lesz, 18 éves vala. Külső bajakkal a természet nem látta el pazarúl. Alacsony termetű és sovány volt. Hosszu, keskeny barna arcát a Miksa császár utódait jellemző duzzadt és lecsüggő ajkakkal a hizelgők sem mondhatták szépnek; a kik pedig ellenszenvvel közeledtek feléje, rútnak tartották. De az utóbbiak igazságtalanok voltak fekete szemei iránt, melyekből élet és szellem ragyogott.

Élénk volt egész a nyugtalanságig. Bár a tánczot is kedvelte, elsőséget adott a férfias mulatásoknak. Lovaglás, vadászat és czéllövészet voltak kedvencz szórakozásai. Ennek tulajdoníthatni, hogy nem közönséges testi erőre tett szert. Bármily szilaj lovat könnyen megült, a fáradságot zugolódás nélkül tűrte. És az sem lephet meg, ha az olasz diplomaták jellemzéseiket azon megjegyzéssel egészítik ki, hogy étvágyának igényei feltűnően nagyok valának.

Szüleit korán elvesztette. Nélkülöznie kellett az anyai szeretet jótékony hatását, mi szívének és jellemének kifejlődésére nem maradt hátrányos következmények nélkül. Büszke volt, és a valódi nőiesség hiányzott

benne. Egyébként öreg-atyjának felügyelete alatt gondos neveltetésben részesült. Kiváló műveltséggel és gazdag ismeretekkel birt. Minélfogva mindazok, kik vele megismerkedtek, biztosan várták, hogy férjére és az ország ügyeire előnyös befolyást fog gyakorolni.

E remények nem mentek teljesezésbe; sőt házasságuk első éveiben Lajos könnyelmű életmódjának folytatását és állandósulását eredményezte.

Tirol bércei közül a kolostorszerű insbrucki udvarból egy akaratonlküli gyermek-király oldala mellé, szegénysége daczára is pazar, a veszélyek és zavarok közepett is mindig derült nemzet trónjára lépve, egészen elhagyta magát ragadtatni élvágyó hajlamai által, melyekben ledér környezete még inkább megerősítette.

Vadászatok és fegyverjátékok sűrűn követték egymást, és gyakori vig lakomák által megszakítva, többnyire betöltötték az egész napot; míg az éj nagy része tánczvigalmaknak volt szentelve. Brandenburgi György volt e mulatságok főrendezője. Lajos, ki nejét szerette, és neveltetésénél fogva a komoly tevékenység iránt nem érzett vonzalmat, szívesen vett részt a neje által kedvelt szórakozásokban, és midőn ezek szüneteltek, egész napokat töltött Mária és udvarhölgyei társaságában.

A magyar urak is tapasztalván, hogy legbiztosabban úgy küzdhetik ki uralkodójuk kegyeit, ha szórakozásaiban részt vesznek és azokat rendezni segítik: nem mulasztották el kedvében járni. Még a szolgák is, kik vadászataiban kíséрни szokták, különös figyelmének tárgyai voltak. 1523. tavaszán négy vadászt nemességre emelt.

Ezalatt az ország ügyeinek intézését egészen versengő tanácsosaira bízta. Magán életében sem volt képes erőt fejteni ki és tekintélyre tenni szert. Bárki szabadon lépett szobáiba és hivatlanul ült asztalához. Udvarnokai illetlen tréfákat üztek előtte, gyakran vele is. Erre ő maga látszott őket feljogosítani, mert minden szemérmert félretett, és gyakran meztelenül jelent meg előttük.

Pazarlása is mind nagyobb mérveket vett fel. Mindent elajándékozott: pénzt, jószágokat és várakat. A ki valamit megkívánt, a hivatalos formák mellőzésével, egyszerűen maga megírta az adománylevelet, bemutatta a királynak, és ez minden megfontolás nélkül látta el aláírásával és gyürü-pecsétjével. Mások még kényelmesebbnek találták, a király tudta nélkül a kincstárt fosztani ki, a mint hogy némelyek ily módon rövid idő alatt ezreket szereztek. Ekként azután a véghelyek és a királyi udvar rendes szükségeire semmi sem maradt. És míg Lajos az érdemetlenekre ezreket pazarolt, érdemes férfiakat, kik önfeláldozással védelmezték a véghelyeket, nem volt képes jutalmazni.

A király illetén magaviscelete és annak következményei általános elkeseredést szültek az országban. A Zápolya-párt több ízben felújította azon régi tervét, hogy a főhatalom egy választandó kormányzóra ruháztassék. Az alsó nemesség fenyegetődött, hogy nem fog többé adót ajánlani. A király személye ellen intézett gúnyiratok tejesztettek.

Nem hiányoztak, kik a királyt e következményekre figyelmeztették.

Burgó András császári követ maga beszéli, hogy többször térdre borulva esdeklött a király előtt: változtassa meg eddigi életmódját; viselje magát úgy, a miut uralkodóhoz illik, s ne legyen az emberek gúnyja; fenyegetőleg előadta, hogy alattvalóinak megvetését fogja magára vonni, a kik minden hatalomtól megfosztják, és úgy bánnak majd vele mint a sertéssel, vagy éppen elűzik.

Szalkai László egri püspök és cancellár, ugyszintén Bornemisza is több ízben szólaltak fel. Lajos mindannyiszor javulást ígért, a mely azonban soha sem tartott egy fél napnál tovább.

Ezen államférfiak igyekezeteiben azon uralkodók is részt vettek, kik Lajos és országának jóléteért érdeklődtek. *Zsigmond* lengyel király már 1520-ban intézett erőteljes hangon irt levelet Lajoshoz, melyben feltárta hibáinak hosszú lajstromát és javulásra intette. Midőn pedig 1523. őszén Lajos és Ferdinánd főherczeg találkozendók voltak, V. Károly császár és Zsigmond király követeiket, kiket ezen összejövételre küldöttek, utasították, hogy ezen alkalommal a magyar urakkal a bajok orvoslása iránt tanácskozzanak. Csakugyan Németujhelyen, és utóbb Pozsonyban hosszas tanácskozások tartattak a királyi pár életmódjának és udvartartásának szabályozása tárgyában. Ezeknek titkos részleteit a lengyel követnek naplója, mely az egykori lengyel királyság moszkvai levéltárában őrzetik, tartotta fenn.

Azonban ezen tanácskozások üdvös végzésekre vezettek ugyan, de az óhajtott czélt el nem érték.

Lajos és Mária a következő években, a trónjukat fenyegető veszélyek hatása alatt, nagyobb tevékenységet és komolyságot fejtettek ugyan ki; de nem szakítottak teljesen korábbi könnyelmű életmódjukkal. Ferdinánd főherczeg tanusága szerint a magyar királyi udvar egyik tagja a mohácsi csata után azon jellemző észrevételt tette, hogy »soha sem létezett ország, mely oly vígan és mulatva rohant az örvénybe mint Magyarország.«

Osztályelnök a felolvasót felhivja értekezése második részének egyik következő ülésen való felolvasására.

101. (15) *Konek Sándor* r. t. felolvassa »Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából« című értekezését. Kivonatban így :

Elismert tény, hogy a bűnvádi statistikában bő forrás kínálkozik a legfontosabb társadalmi és állami érdekek kellő méltatására; annál sajnósebb, hogy e tekintetben is a legujabb időkig szegényebbek vagyunk, mint voltunk az abszolút kormány idejében; egész 1872-ig nem sikerült sem a magyar kormánynak, sem az önállóan működő magyar stat. hivatalnak igazságügyünk azon adatait évről évre beszerezni, melyeket az osztrák kormánynak módjában volt minden fennakadás nélkül évenként gyűjteni és összeállítva közzé tenni; hiányzanak ennél fogva biztos bűnvádi adatok éppen azon korszakra nézve, mely alkotmányos ujjaszületésünk történetében annyira fontos és melyre legkivánatosabb lenne, hogy autonóm szereplésünknek a társadalmi életre való közvetlen kihatását